

JUNIOR SECONDARY CERTIFICATE

SILOZI FIRST LANGUAGE

1110/1

PAPER 1 Reading and Directed Writing

2 hours

Marks 60

2019

Additional Materials: Answer Book

INSTRUCTIONS AND INFORMATION TO CANDIDATES

- Write your answers in the Answer Book provided.
- Write your Candidate Number and Name in the spaces on the Answer Book.
- Write in dark blue or black pen.
- Do not use correction fluid.

- Answer **all** questions.

- Pay attention to spelling, punctuation and sentence structure.
- The number of marks is given in brackets [] at the end of each question or part question.

LITAELO NI LITABA ZEÑWI KWABATATUBIWA

- Ñola likalabo mwaBuka yofilwe yakualabela.
- Ñola nombolo yakuba Mutatubiwa ni Libizo lahao mwasibaka sakuñolela sesifilwe Fapila fabuka yakualabela.
- Ñola kasifoliso sandilu kapa bunsu.
- U sisebelisi siñoliso kapa lingongwe lelitakula.

- Alaba lipuzo **kaufela**.

- Tokomela peletelo, sebeliso yamaswayo akubala ni pupo ya litaba.
- Nombolo yalinepo ibeilwe mwasakana [] kwamafelelezo apuzo ni puzo kapa kalulo yapuzo.

This document consists of **6** printed pages.

Republic of Namibia

MINISTRY OF EDUCATION, ARTS AND CULTURE

KALULO YA A

Bala likande le katokomelo, mi kasamulaho ualabe lipuzo zetatama.

Likandenyana A

Muuna Walipisinisi mutompehi Frans Oupa Indongo

Frans Oupa Indongo na pepilwe kala 15 Sope 1936 kwa Omusimbotti bukaufi ni Ongwediva. Bashemi baka nebasika fuma, kono nenisa lobali nitala, a bulela. “Bashemi baka neba sebeza katata konakuli nako kaufela nekunani mauza a kuca mwalubasi”. Bashemi baka ne bani utile hande. Nako kaufela neniteeleza kuzebabulela, hanenisali mwanana neni tokomelanga limunanu zabondate. Neni fumaneha kwahae nako kaufela, nebasani lumeleli kuzamaya kapa kubapala ni balikani baka. Neni sasabi misebezi ye taaata mane nifa hanise nisupezi, ni sali mutu ya sebeza katata. Nisa sebeza kataata nihani supezi hanina kukutela mwamulaho.

Indongo nakeni fasikolo sesinyinyani sa Anutongo ni Omega. Nalutile fasikolo sa Maroma kasilimo sa 1952 kuisa 1955, kono ka silimo sa 1956 inge ana ni lilimo ze mashumi a mabeli, nabile mubeleki (muyahi) kwa Walvis Bay. Naikonela musebezi wa kuluha ka lindonga mane na luhanga litino za balikani ba hae zene pazuhile. Nako hanze iya a kala kuluha litino za baana ni basali mi akala kulilekiseza balikani ba hae. Mwanako ya hae na sebeza kwakuyaha a buluka mali kufitela a itekela mushini wa kuluhisa. Pisinisi ya hae ya hula mi kala kulumela litino kwa Oranjemund, a kala kubeya mali kufitela a leka mishini ye mibeli, baba ni babeleki bababeli baba mutusa. “Mpo yaka izwa ku Mulimu, ni ikumuseza musebezi waka, litino zenipanga kizende,” kubulela Indongo.

Kasilimo sa 1962 akuta kwa Omusimbotti. Nekuna ni lintolo ze nyinyani hahulu kwa mutulo wa Namibia mwanako yeo, kacwalo a yaha ndu yenyinyani fa tukoni ndu yahe nikukala pisisnisi ye nyinyani ya sicaba. Hase kufitile silimo sakwalula lintolo ze peli hape, mwanako yeo nese ili kwa Okatana. Cwale foo milao ne zi zwisizwe yakuzamayisa lintolo ze belekela kwa mukunda, kacwalo akala kuzamaisa zana lekisa mwamunyako ni munyako ni mwaminzi ye minyinyani mone kusina lintolo. Oshakati seikala kuhula ka silimo sa 1960, kone kukwaluzwi sintolo mone kulekiwa, Indongo akupa sibaka sa kusebezeza inge a lifa mali mwateni mi a kwalula sintolo. Kasilimo sa 1965 a leka moota ya pili yene eza R300. Sintolo sa hula nikueza libyana zeñwi ni bucwala, sa sibeya libizo la “Continental No 1”. Kapilipili lintolo za Ongwdiva, Ombalantu, Eenhana ni Oshikango zalatelela.

Sina pisinisi ya hae hane ihula Indongo aleka ni kulekisa lipisinisi zeñwi zeswana inge West air ni Nissan Namibia. Nabile yomuñwi wababana ni saanda mwa Namfish, a aleka simu yamatibelelo, zwelopili mwali ofisi zasimbombo mwamuleneñi wa Windhoek, aba ni saanda mwalipisimisi zeñwi ni lika zeñwi mwanaha kabupala. Buima bwasaanda sahae nebufitelela bolulelule bwa masheleñi ni kufa misebezi kwabana ba Namibia ba 1350. Kala 2 Lungu 2001 bafumana tompo yamushukwe wakuba ni ciseho mwalipisinisi kuzwelela kwa Unibesiti ya Namibia.

Kelezo yahae kubabanca bababata kuba babacilaukile mwalipisinisi ibunolo, kusebeza katata ki yona nzila feela. “Lubulela kaza Namibia yelukuluhile”, Ubulela kuli Namibia haikoni kuzwela pili yona iñi, Namibia iswanela kuzwisezwa pili ki luna bayahi bayona. Nanibona kuli babanca bakacenu le habalati kusebeza. Haba lati kuteeleza kwabashemi babona ni kuli ao kiona mafosisa amatuna. Luswanezi kusebeza kataata kazazi ni zazi kuyaha naha yaluna”.

Kupumula famusebezi ki ona kwatalimezi, Indongo aseha. “Mulikanaka wakale yomunde mutompehi Harold Pupkewitz hanana ni 90 lilimo nasakona kusebeza. Hanina kusiya musebezi kubona feela ni sana ni makete amande ni takazo yakusebeza, kuba mutu yakwanisa zabupilo, u ipangele fokona kuyo fita, kusebeza kataata, buzamaisi, kulela ni kuba ni ngana ki kwabutokwa, luswalise ni kutiiseza zelulela mwabupilo haiba lutabela kubabatu sakata. Manyando ni bunjebwe ki miselo yabuzwa kumutu kasibili. Luitiise mwabupilo kuli lukone kuca kobe ka muutwa, abulela.

(Litokozwi mwabuka yaLituto zaLipisinisi mwa Namibia mi limimulezwi mwa Silozi ki Mufumahali Elizabeth M Silishebo)

Musebezi wa 1

Alaba lipuzo **1 - 6** kakuñola feela taku ya kalabo yelukile yo ketile kwalitakuza **A,B,C** kapa **D** ili kusupeza kalabo yeswanela.

- 1 Musebezi wana eza Indongo kwabwanana neili
 - A Kutokomela likuhu.
 - B Kutokomela limunanu.
 - C Kutokomela lipuli.
 - D Kutokomela manamani. [1]
- 2 Moota ya Indongo ya pili nailekile kasilimo sa
 - A 1965.
 - B 1970.
 - C 1985.
 - D 1990. [1]
- 3 Nakwaluzi lintolo zepeli kwa
 - A Okatana.
 - B Omega.
 - C Oranjemund.
 - D Oshakati. [1]
- 4 Indongo nafiye misebezi kwabana ba Namibia bapalo yelikana
 - A 1150.
 - B 1250.
 - C 1350.
 - D 1450. [1]
- 5 Namibia iswanezi kuzwisezwa pili ki
 - A Malena banaha.
 - B Bapoti banaha.
 - C Bayahi mwanaha.
 - D Bazamayi mwanaha. [1]
- 6 Mulikana Indongo yo mutuna neli
 - A Gerald Pupkewitz.
 - B Harold Pupkewitz.
 - C Hendrik Swaart.
 - D Witbooi Pupkewitz. [1]

[6]

Musebezi wa 2

- 7 Ukete haiba **kiniti** kapa **hakiniti** kakuya kalipulelo zelatelela:
- (a) Babanca bakacenu haba lati kuteeleza kwabashemi babona [1]
- (b) Bashemi baka neba sika fuma kono nenisalobali ni tala. [1]
- (c) Bashemi baka neba ni utile kabupulumuki. [1]
- (d) Nenisasabi misebezi yetaata mane ni fa hase ni hulile. [1]
- 8 Bulela sene si ezahezi ku Indongo kala 2 Lungu 2001. [2]
- [6]**

Musebezi wa 3

- 9 Mwamibamba yemilalu uñole likelezo zene fitisizwe ki Indongo kubabanca babaabata kuitenga mwalipisinisi. [4]
- 10 Ufitise lika zene zabutokwa zekona kutusa mutu kufita familelo yakukwanisa zetokwahala mwabupilo. [4]
- [8]**
- [20]**

KALULO YA B

Bala likande le katokomelo, mi kasamulaho ualabe lipuzo mwalipulelo zetatama.

Likandenyana B

Nako yamuunda mwalikiliti zanaha

Muunda ki nako yende yasilimo. Kanako yeo mezi atalankana kuapesa mabala ni mishitu kuzwelela kwalinuka zetuna. Mezi akala kuyendula misipili mwakweli ya Yowa ni kuyema mwalikweli za bo Lungu ni Kandao. Mezi ha amata a sweufaza lipilu za batu ni libupiwa. Nihakulicwalo batu babapila mwalibaka zetibiswa ki mezi bana ni linonge kanako yeo.

Kanako yamuunda batu basepile mikolo kuba sisebeliso sanzila mwalibaka kaufeela, baitusisa cwalo ni malonji amata mwalinuka zetuna mokusina bucwañi. Batu batwaezi kusebelisa mikolo nihakulicwalo bamwasabo yakubona mezi buñata. Ki kulibala kukwela mwalimota kalikwelikweli. Kuzamaya kamikolo mutu uswanela kuziba kufuluha mukolo, hasazibi hana kuzamaya haisi kubata yafuluha. Kanako yamuunda batu batalimananga ni mayemo amakete amaswe. Banwa mezi atezi masila, minañi ki yemiñata yebatiseza matuku. Bakatazwa ki matuku amwamba ni Malaria. Kanako yeo mandu, malapa ni likolo zefumaneha kwasaana zatiba kamitolo.

Likolo kanako yeo libanga mwamayemo amaswe luli. baituti ni maticele bapalelwa kueza hande misebezi yakuluta ni kuituta. Babanga mwanyewanyewa yakusaba mezi amuunda. Baituti bazamayanga kamikolo kuya kwasikolo nihakulicwalo butungi bwamezi kwasabisa ni ngangamisa munituti suhulu balilimo zenyinyani. Kutata hahulu kufuluha mukolo kazazi ni zazi kanako yakakusasa ni musihali. Kanako yeo buhwaba ni kulyeha kwasikolo liipa maata kwabaituti mi iba sico. Kubanga ni litukiso zakututisa bana basikolo ni maticele sihulu basitopa sabulishumi, mwalibaka ze omile kulika kumbweshefaza maemo atuto. Fokuñwi likolo zakwalwa kapili nako yakupumula isika fita kale nikulyeha kwakukwalulwa bakeñisa kulitela mezi kuli akutela fafasi.

Batu babapila mwalibaka zetibiswa ki mezi amuunda banyanda luli. Hakuna kutulo yende yebafumana. Baikataza kulima pili muunda usika fita kale kono hakuna zekonda mezi amuunda hatoapesa masimu abona.

Kalulo yakulima ibanga yamulima mbango. Baipulaisanga feela mabote akulima. Silimo ni silimo hakuna seba fumana mwamasimu kacwalo batu bapila kakuleka bupi. Sepo yakuca lico zakulima ifelile kubona ni habatabela kulima masimu abona kutabela kuca welimilwe ki mazoho abona tota.

Kubanga ni likozi zeñata batu bashwelanga mwamezi. Babulaiwa ki mezi kasibili, likwena, likubu ni linotha. Hakuna mwana moola mwanana ni yomuhulu babanga mwabutata luli. Hakuezahala zeo batu bakwasaana haba suti. Baitukiselize kushwa ni kupila. Muuso u ezanga litukiso zakuba tutisa kubatisa mwalibaka zeomile. Buñata bwabatu bahananga kututa kakubulela kuli baiketile hakuna butata, batwaezi kupila mwamezi, ki batu bamezi kapa ba nuka, bapila litapi, haba sabi mezi ni kuli bahulezi mwamezi mi batwaezi kuca litapi zecwale ka njinji, nembwe, mweelu ngweshi mulumesi ni mabango.

Babahulezi kwalibaka zamuunda haba lati kutaha kwamushitu. Bali habasika twaela kunyanda busunso, kacwalo muuso usike wabilaela, bona baiketile mi balukuluhile mwalibaka zasipepo sabona habalati kunyanda. Batwaezi kuyamba ni kulekisa litapi kacwalo haba koni kusiya minzi yakakomombo kabona. “Mubulele e ni zani haluna kututa kwalibaka za saana” kubulela yomuñwi ya pila mwalibaka ze apeswanga ki mezi amuunda.

(Litahisizwe ki Mufumahali Elizabeth M Silishebo kuzwelela kwalibaka zamuunda mwanaha)

Musebezi wa 1

- 11 Ubulele sisebeliso silisiñwi sanzila kanako ya muunda. [1]
- 12 Fa libaka lelituna batu bakwalibaka zetiba habapalelwanga kuba ni kutulo yende. [2]
- 13 Ufitise lika zepeli zeipa maata kwabaituti kanako yamuunda. [2]
- 14 Pulelo ye “Mulima mbango” litalusañi? [2]
- 15 Bonisa litukiso zetalu zeeziwanga kwamaticele ni baituti balikolo zetibanga. [3]
- 16 Famabizo alubipiwa zetalu zekona kukenya batu mwalikayamana kanako yakutibelwa. [3]
- 17 Nako yakutiba kuciwa litapi zamifutafuta, ñola zetalu zoziba kuzona. [3]
- 18 Bonisa mabaka amane atisa kuli batu babatibezwi bahane kututisezwa kokuomile. [4]
- [20]**

Musebezi wa 2

- 19 Ubalile likande lelilukisizwe, katokomelo ni kakutwisiso. **Ukusufaze** likande kukalela mwasifiha **sabulalu** kuisa **kusamafelelezo**.
Mwanzwi ahao abe mwahalaa **150 – 200**. [20]